

David Movrin

Urejanje Ovidijevih *Metamorfoz* v prevodu dr. Joža Lovrenčiča: novo gradivo

Po smrti Lovrenčičevega vnuka dr. Andreja Vovka (1947–2015), naklonjenega in artikuliranega sogovornika pri številnih nelahkih vprašanjih, povezanih z urejanjem rokopisa *Metamorfoz*, je bilo nekaj časa videti, da so znani bolj ali manj vsi viri za Lovrenčičevo zgodbo. Osrednja uredniška vprašanja so bila rešena in dokumenti, danes shranjeni predvsem v Arhivu Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana,¹ povečini evidentirani.² Politični kontekst, torej represija, ki se je po vojni zgrnila na novim oblastem nenaklonjeni del slovenskih intelektualcev, med katerimi so bili tudi številni klasični filologi, je bil v marsikateri podrobnosti že jasen.³ Okoliščine Lovrenčičeve odločitve za prevajanje Ovidija, njegovega dogovarjanja s Francetom Koblarjem in usode že dokončanega prevoda so postale razvidne iz korespondence, ki jo je objavila njegova hči Nina,⁴ medtem ko je probleme z ohranjenim besedilom že pred desetletji opisal Kajetan Gantar.⁵ Povzetek vseh teh virov in z njimi povezanih ugotovitev je predstavljen v članku, ki spremlja objavo zadnjih treh knjig *Metamorfoz* v zadnji številki prejšnjega letnika revije *Keria*.⁶

Zgodba pa se v tej točki še ne konča. Anja Božič, študentka druge stopnje na ljubljanskem Oddelku za klasično filologijo, letos končuje magistrsko nalo-

1 Zelo natančno jih je predstavil denimo Boris Mlakar, »Dr. Joža Lovrenčič in mimohod revolucije«.

2 David Movrin, »Zakopane *Metamorfoze* dr. Joža Lovrenčiča«.

3 »Latinščina in grščina na poti v katakombe: Josip Osana, dr. Joža Lovrenčič, Marko Bajuk, Ivan Dolenc in dr. Josip Ilc«.

4 Joža Lovrenčič, *Ves Vaš ljubeči očka: Pisma hčerki Nini*.

5 Kajetan Gantar, »Joža Lovrenčič in antika«.

6 Joža Lovrenčič, »Ovidij: *Metamorfoze* 13–15«.

go, v kateri analizira Lovrenčičev prevod *Metamorfoz* in okoliščine njegovega nastanka. Ko sva razmišljala o tem, ali bi bilo mogoče poleg zgoraj naštetih najti še kakšen vir, ki bi bolje osvetlil Lovrenčičevo notranjo emigracijo in životarjenje v prisilni anonimnosti po prihodu iz ječe leta 1946, sem bolj kot ne iz previdnosti, da ne bi raziskava ničesar izpustila, torej *ex abundanti cautela*, marca 2018 navezal stik z gospo Marto Vovko, vdovo po prevajalčevem vnuku. Povprašal sem jo, ali je morda v družini ostal še kakšen dokument, fotografija ali morda rokopis, za katerega literarna zgodovina še ne ve.

Odziv je bil resnično nepričakovan. Marta Vovko je na Oddelek za klasično filologijo prinesla veliko mapo z vrsto Lovrenčičevih rokopisov ter drugega gradiva, na katero jo je mož opozoril pred smrtjo. V njej so mladostne pesmi iz leta 1907, lično izpisane v črni beležki; nekaj fotografskih portretov in črna silhueta iz njegovih profesorskih dni; in celo idejni načrt s tlorisom za skromno hišo s 64 kvadratnih metrov stavbišča, o kateri je družina razmišljala pred vojno, očitno že zelo konkretno. (»Za izvedbo načrta in proračuna: Stavbno podjetje Race, Einspielerjeva 23«.) Seveda so z »zaplembo na Dobravi pri Kropi nahajajoče se zemljiške parcele« leta 1946 ti načrti v celoti padli v vodo,⁷ Lovrenčiča so resda izpustili iz ječe, vendar ni družina zemlje nikoli dobila nazaj. V mapi je tudi Lovrenčičeva kopija obtožnice in sodbe iz leta 1946, vendar tudi kopija sodbe iz leta 2001, v kateri je Vrhovno sodišče RS Lovrenčiča in soobtožene oprostilo in ugotovilo, »da v ravnanju obsojenega dr. Jožeta Lovrenčiča ni znakov zločinstva«. Tu je še vrsta manjših besedil, denimo *laudatio funebris*, poslovilni govor, ki ga je imel na Lovrenčičevem grobu France Vodnik, pa kopija članka z Lovrenčičevimi pismi Francetu Bevku.⁸ Zanimiva je tudi kopija odloka Bogomila Gerlanca in Ferda Kozaka z Ministrstva za prosveto z naslovom »Izločitev leposlovnih knjig«, s katerim je Lovrenčiča 27. julija 1945 zadela

Slika 1: Lovrenčičeva silhueta, ohranjena v njegovi zapuščini, kaže podobo gimnazijskega profesorja iz tridesetih let.

7 SI-ZAL LJU 85 337.9.40, »Sodba: v imenu ljudstva« 23. februarja 1946.

8 Marijan Breclj, »Pisma Jože Lovrenčiča Francetu Bevku.

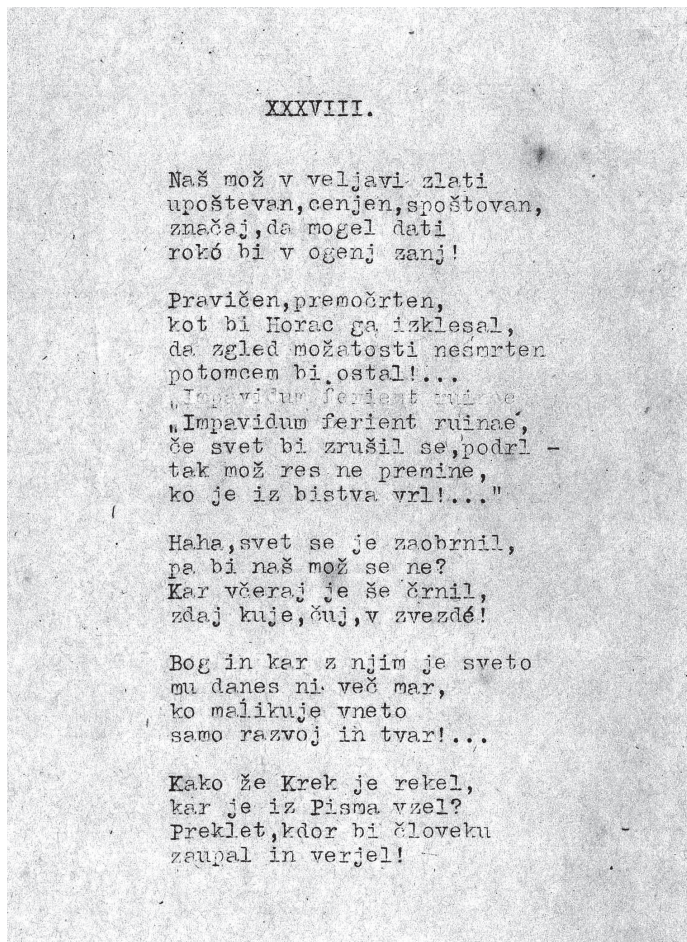
damnatio memoriae.⁹ Zraven je nekaj spominov njegovih sovaščanov iz Kreda pri Kobaridu, kratko pisemsko pričevanje Miloša Metlikoviča, ki je bil z Lovrenčičem po vojni zaprt na Miklošičevi, ter množica izrezkov s časopisnimi članki, ki so o njem izšli v slovenskem časopisju.

Za vpogled v notranji svet na samoto obsojenega pesnika pa sta najpomembnejša dva rokopisa, ki sta doslej ostala neobjavljena, oba natipkana na cenenem, skorajda prosojnem papirju, ki dovolj zgovorno priča o piščevem gmotnem položaju. Prvi je pesniška zbirka z naslovom »Nič Niče / v žalostnih pesmih z veselim poudarkom / ki jih je pel sam o sebi v tretji osebi / za zabavo in kratek čas / ko je hodil peš na Parnas« in z letnico 1949. Z mestoma igrivim, skorajda avtoironičnim, na trenutke pa vendarle naravnost presunljivim tonom dela pesnik v njej obračun svojega življenja, v kar 38 poglavjih, ki bralca nehote spomnijo na Ovidijevo avtobiografijo v *Tristia* 4.10.

Začne z otroštvom in nesojenim duhovniškim poklicem, ki je slednjič pripeljal do odločitve za profesorski stan: »Kaj dejali so že stari? / Komur ni naklonjen Bog, / s tako ga slepoto udari, / da postane – pedagog!« (1) Že v šesti pesmi pride do življenjskega preobrata: »Šest direktorjev je menjal, / šest preskusil je metod / in spoznal, da je najbolje, / ako svojo hodi pot. // In nazadnje v zmedi časov / sam direktor je postal / v sončnem mestu tam ob Soči / in kariero – zaigral!« (4) Leto zapora nalašč pusti za kdaj drugič: »Plašč ljubezni je razgrnil / in zakril je leto dni, / dokler spet se v svet ni vrnil, / da kot Nič Niče živi.« (5) Po prihodu iz ječe pa v eni od pesmi na cesti sreča neimenovanega človeka, »ki ga je črnil«, za katerega se *a contrario* zdi, da bi bil lahko njegov nekdanji prijatelj France Bevk: »Ko sem se v življenje vrnil, / smeh me je posilil: / vetrnjak, ki me je črnil, / strahoma je name škilil. // Nič Niče nikdar ne čaka, / da ga prvi kdo pozdravi, / pa zahrbtnega junaka / sam ustavi in mu pravi: // Nič ne boj se svoje žrtve, / Nič Niče ni več nevaren: / kdor je enkrat šel med mrtve, / ve, kaj nič je, in je stvaren!« (10)

Včasih si privoščiči zajedljiv sonet: »Težko je danes biti star, / sto in sto zank te veže, / ujet si v pasatizma mreže – / s signacijo: reakcionar. // Nihče te nima več za mar, / besedo vsako ti prestreže / in v dialektiko te vpreže, / da stvarnosti spoznal bi čar. // Premagan – moraš biti mlad, / navdušen ves za nove čase, / ki dvignili so star zaklad: // Kdor dela in verjame vase, / dočakal bo plačila sad – / priznanje kolektivne mase.« (20)

9 Gerlanc in Kozak sta pri Lovrenčiču na javno pozabo kar povprek obsodila naslednja za »široke sloje«, kot je pisalo v odloku, očitno pogubna dela: *Brstje iz vrta slovenskega pesništva, Deveta deželca, Gorske pravljice, Pereči ogenj, Cesta in njen voz, Pastir z belo pikico, Tiho življenje, Legenda o Mariji Pomagaj, Školar (sic!) iz Trente, Tri božje poti, Tonca iz lonca, Ivan Pogumni*. Več o tem Aleš Gabrič, »Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega *Index librorum prohibitorum* do ukinitve verbalnega delikta«.

Slika 2: Pesem z motivom iz Horacija (*Impavidum ferient ruinae*)
v Lovrenčičevi rokopisni zbirki *Nič Niče* iz leta 1949.

Toda za zgodbo o Lovrenčičevem prevajanju Ovidija je nemara najbolj pomenljiv sonet 21 s podnaslovom »Dru Fru Ku«, ki komajda zakriva ime in priimek dr. Franceta Koblarja, kasneje tako nesrečno povezanega z usodo prevedenih *Metamorfoz* in koncem prevajalčevega življenja. (V zapuščini je ohranjen še en prepis, malenkostno spremenjen, z natančnejšim naslovom: »*Duodecim lustris – labore peractis*: Prijatelju dr. Fr. Koblarju ob šestdesetem godu«.) Pesem v zbirki gre takole:

Iz osamelosti, ki je kaj krati
strupeno bridka in v njo le spomini
žarijo kakor brušeni rubini,
oglaša, čuj, se Nič Niče pred vrati.

Ko so Te v zboru ljudski literati
moža častili in slavili z vini,
čudeč duha se Tvojega ostrini,
pa daj še to voščilo moje brati:

Šest težkih križev nosiš že na rami,
elegantiarum arbiter, vzravnano
in delaven kot redko kdo med nami.

O naj, France, Ti še in še bo dano,
da bister v naši pesmi, prozi, drami
lepoto bi odkrival le dognano!

Primerjava med položajem, ki ga je novi čas namenil enemu in drugemu od nekdanjih dveh študentskih ter filoloških kolegov in dobrih prijateljev v dominsvetovski literarni družini, je še zlasti trpka v luči pesmi 25, kjer šestdesetletnico nekaj mesecev kasneje praznuje Lovrenčič sam. Če so »ljudski literati« Koblarja »slavili z vini«, je Lovrenčičeva obletnica povsem drugačna:

Nič Niče je svež in prožen
šestdeset dočakal let,
vendar dan za dnem otožen
gleda lepi božji svet:

»Marčni kos se že oglašā,
prvo cvetje se budi –
lepa zemljica je naša,
zame pa veselja ni!

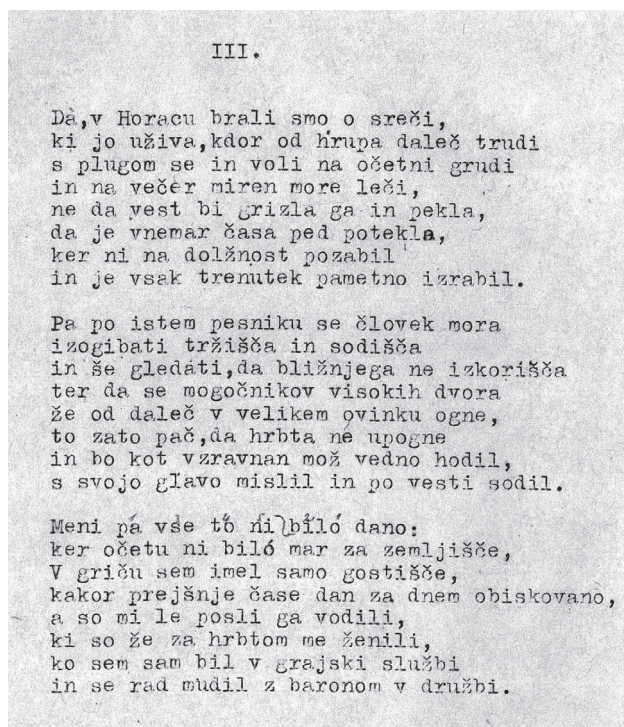
Razkropljena je družina,
kakor izumrl je dom –
Kje je Jože, kje je Nina,
kdaj ju, kdaj spet videl bom?

Druge zdaj res nimam želje,
ko da v krogu vseh otrok
še užival bi veselje –
spolni mi to željo, Bog! ...«

To ob šestem križu prosil
Nič Niče je presrčno –
O da vsaj, ko sedmi nosil,
uslišalo bi ga Nebo!

Asketska samota notranjega izgnanstva, ki se vse bolj kaže za rdečo nit Lovrenčičevega povojnega pisanja, postaja še bolj dominantna v rokopisu z naslovom »Brat Honorat: kronika«, natipkanem na enakem papirju leto kasneje, 1950. Gre za upesnjeno zgodbo iz ljudskega izročila, ki jo je Lovrenčič slišal v ječi, kot pove v opombi: »Ni iz knjig, v ljudskem izročilu živi še danes. Zapisal sem si jo avgusta 1945. Pripovedoval mi jo je Janez Katern, doma iz Kačje vasi pri Planini.«

Zgodba govori o premožnem in izobraženem sinu oskrbnika pri baronu Ravbarju, v Planini pri Malem gradu (danes se imenuje Stari grad), ki je po smrti očeta in brata podedoval družinsko premoženje. Nekoč se je pozno vračal z lova in srečal neznanca, angela, ki ga je peljal v neznan, silno pust in žalosten kraj ter mu pokazal ognjen vodnjak, kjer sta se v najhujšem ognju tepla in zmerjala njegov oče in njegov brat. Oče je klel sina, da trpi zaradi njega, sin pa očeta, ki ga je slabo vzgojil. Oskrbnik se je v grad vrnil spremenjen, ves siv, nato pa prepustil premoženje nekemu meniškemu redu, se mu tudi sam pridružil in odslej živel v molitvah kot menih v svoji nekdanji hiši – samostanu. Zaradi očetove in bratove usode je toliko prejkokal, da je slednjič oslepel. Vestni Lovrenčič v opombah navaja celo podatke o tem, kaj se je zgodilo kasneje: v času Jožefa II. so samostan razpustili, lastnik je postal neki Krainer, ki je hišo kasneje prodal nekemu Kolarju, ta pa »današnjemu lastniku Podgorniku«; staro in močno zidovje še vedno priča o nekdanjem samostanu.

Slika 3: S Horacijem navdihnjen odlomek Lovrenčičeve rokopisne pesnitve »Brat Honorat« iz leta 1950.

Prvoosebna pesnitev je zasnovana v desetih poglavjih. Vsako od prvih devetih ima od sedem do devetnajst osemvrstičnih stanc, skupaj jih je 116. Zdi se, da je imel Lovrenčič v mislih Prešernov Krst pri Savici, le da je pri Prešernu stanc le 53 in da je tu rima nekoliko drugačna (abbaccdd namesto prešernovske abababcc). Zadnje poglavje v pesnitvi vsebuje »pripis poznejšega pisca« v rimanih distihih brez grafičnega zamika pri pentametri, ki so več kot očitno že vpliv dela na *Metamorfozah* in spominjajo na verze, v katerih je pisal svoje igrivo pismo hčeri v tujino.¹⁰ »Poznejši pisec« piše o bratu Honoratu tole:

Brat Honorat v samostanu za vedno pero je odložil,
 ko je izjokal oči in živel leta še tri,
 vendar v slepoti nihče ga ni čul, da mrmral bi in tožil,
 druge svetlobe poslej srečo je užival brez mej.
 Bog je v dobroti neskončni posebno mu milost podaril,
 dal mu uživati sladkost, kot bi že rajski bil gost:
 v pozni starosti še živega je pred nami ožaril
 in še se dvigal je s tal, ne da bi sam za to znal.
 Ko se nekoč po tem stanju ga oče je prior dotaknil
 in mu obzirno velel, naj bi nam vsem razodel,
 kaj je vse videl in kaj je vse gledal, ko se je zamaknil,
 vnic je pridvignil glavó in je pokazal v nebo:
 »Bratje, če angelski jezik imel bi, ne mogel ničesa
 tega povedati vam, kakšen nebeški je hram,
 s Pavlom bi rekel samo: kdor v telesu ali izven telesa
 gledal v nebeško je stran, trudil se noč bo in dan,
 da ne izgréšil bi póti, ki k večni pripelje Lepoti,
 vredni, da človek trpi zanjo na zemlji vse dni! ...«
 To je povedal in zgledno je bridko trpljenje prenašal,
 ko mu polnilo srce dragih je rajnkíh gorje. –
 Tistega jutra pa, ko mu je zubelj življenja ugašal
 in smo molili ob njem, da bi šel k Bogu v objem,
 v luči prečudežni celica vsa je trenutno vžžarela
 in jo napolnil je vonj, kakor da z rožami ponj
 angelov božjih poslana bila bi nevidna krdela,
 da ga pospremijo v raj, ki ga kdaj Bog nam vsem daj!

Čeprav pesnitev »Brat Honorat« ni tako neposredno avtobiografska kot zbirka »Nič Niče«, se je težko upreti skušnjavi, da bi tudi v njej prepoznali nekaj sorodnih prvin. Dovolj se je spomniti, kaj je leto prej zapisal v pesmi o

10 Nina Lovrenčič-Lenček, »Lovrenčičeva "Jubilejna elegija" s pismom hčerkí Nini ob prilíki svoje šestdesetletnice, 2. marca 1950«.

srečanju z »vetrnjakom, ki ga je črnil«: »Nič ne boj se svoje žrtve, / Nič Niče ni več nevaren: / kdor je enkrat šel med mrtve, / ve, kaj nič je, in je stvaren!« Podatek o tem, kako so se v zaporu na Miklošičevi avgusta 1945, ko se je vsa država spremenila v klavnico,¹¹ pogovarjali o kraju, znanem po kraških brezni, in razmišljali o zgodbah, kjer se v takšnem breznu znajdejo mrtvi, je pretresljiv. »Ne, tega z besedo ni popisati mogoče, / kar sem gledal in poslušal hkrati, / ko ob breznu sem gorečem moral stati,« se v pesmi spominja Lovrenčičev Honorat. Odhod med mrtve, »v neznan, silno pust in žalosten kraj«, pa posledična samotna askeza v lastni hiši, pomešana s trpljenjem, ko mu srce polni gorje njegovih domačih, do katerih ne more več, in najde nekaj utehe le v metafizični tolažbi – zdi se, da se opis »brata Honorata« kot ulit priliga Lovrenčičevi povojni izkušnji.

Vse to bo treba še premisliti v luči Lovrenčičevega opusa¹² in ugotoviti, v kolikšni meri je njegova pozna poezija dejansko poezija izgnanstva.¹³ Ovidij sam trdi, da je zaradi izgnanstva izgubil nekdanji navdih.¹⁴ Se je to zgodilo tudi Lovrenčiču? V kakšni meri je to premišljena pesniška drža? Kaj je v njegovih verzih osebno in kaj literarno, kako se eno prepleta z drugim?¹⁵ Ali lahko v njegovih poznih pesmih govorimo o posebnem besedišču izgnanstva, tako kot pri Ovidiju?¹⁶ Magistrska naloga Anje Božič prinaša omenjena besedila v integralni obliki. Sledila bo objava. Šele takšna objava bo tudi drugim raziskovalcem omogočila študij in odkrivanje povezav, zaradi katerih je Lovrenčičevo delo primer za slovensko recepcijo Ovidija.¹⁷ Rokopisi, ki jih trenutno hrani Oddelek za klasično filologijo, bodo po objavi v dogovoru s pesnikovo družino pristali na rokopišnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice.

Sredi aprila 2018 so študenti in profesorji Oddelka za klasično filologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani priredili vrsto srečanj, povezanih s praznovanjem dvatisočletnice Ovidijeve smrti v izgnanstvu. Zvrstil se je niz dogodkov, ki so pričali o tem, da se z Ovidijevo priljubljenostjo lahko meri le malo antičnih avtorjev. Študentska konferenca, razstava starih tiskov, filmska projekcija, simpozij, literarni večer – vse to je dejansko nastalo iz

11 »Ovo nije država nego klaonica,« je ugotovil podpredsednik prve jugoslovanske vlade, intelektualac Milan Grol, ki je istega avgusta 1945 odstopil; Milovan Djilas, *Rise and Fall*, 27.

12 Marijan Breclj, »Bibliografija Jože Lovrenčiča«.

13 Pred prehitrimi poenostavitvami svari Jan Felix Gaertner, »Ovid and the 'Poetics of Exile': How Exilic is Ovid's Exile Poetry?«.

14 *Ibid.*, 161.; *Tr.* 1.1.45–8, 3.14.33, 5.12.21–2, *Pont.* 1.5.3–8, 3.4.11, 4.2.15, 4.8.65–6. V *Tr.* 4.10.117–18, 5.7.67–8, *Pont.* 1.5.53–6 pravi, da piše le še o svojem trpljenju, da bi si olajšal bolečino. Nekateri filologi (Malaspina, Videau-Delibes, Hansen) mu pritrjujejo, medtem ko ima Gaertner takšno branje za površinsko in z njim polemizira.

15 Philip R. Hardie, *Ovid's poetics of illusion*, 284 in nasl.

16 J. M. Claassen, »Ovid's Exilic Vocabulary«, navaja vrsto tako zaznamovanih besed: *clementia*, *iustitia*, *amicitia*, *pietas*, *fides*, *studium*, *fateor*, *arguor*, *fatum*, *fortuna*, *precor*, *mala*, *oculi mentis*, *carmen*, *deus*, *ira*, *miser* itd. Mnoge se pojavijo tudi pri Lovrenčiču.

17 In tako tudi v našem prostoru razmišljati o študiji, kakršno je objavila Jennifer Ingleheart, *Two Thousand Years of Solitude: Exile after Ovid*.

radovednega ukvarjanja z rokopisom pozabljenega slovenskega prevajalca, ki si je pri razumevanju lastne usode pomagal z evropskim »praznancem«, kot pesniku v svoji študiji pravi Theodore Ziolkowski.¹⁸ Vse to je nato podžgalo študentsko ustvarjalnost in pesnika za nekaj dni priklicalo iznad zvezd, kamor se je slednjič izmaknil vladarjevi roki iz svojega pontskega izgnanstva. Zgodba še ni končana.

Slika 4: Zadnja ohranjena Lovrenčičeva fotografija je iz leta 1950, ko se je lotil prevajanja Ovidijevih *Metamorfoz*.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivsko gradivo

Lovrenčičeva zapuščina iz družinskega arhiva družine Vovko (Oddelek za klasično filologijo FF UL)
ZAL LJU 85 (Okrožno sodišče v Ljubljani)

Sekundarna literatura

- Brecelj, Marijan. »Bibliografija Jože Lovrenčiča«. *Goriški letnik* 18 (1991): 125–158.
- Brecelj, Marijan. »Pisma Jože Lovrenčiča Francetu Bevku«. *Znamenje: revija za teološka, družbena in kulturna vprašanja* 20, št. 1 (1990): 62–75.
- Claassen, J. M. »Ovid's Exilic Vocabulary«. *Akroterion* 43 (1998): 67–98.
- Djilas, Milovan. *Rise and Fall*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1985.
- Gabrič, Aleš. »Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega *Index librorum prohibitorum* do ukinitve verbalnega delikta«. *Primerjalna književnost* 31 (2008): 63–77.
- Gaertner, Jan Felix. »Ovid and the 'Poetics of Exile': How Exilic is Ovid's Exile Poetry?«. V: *Writing Exile: The Discourse of Displacement in Graeco-Roman Antiquity and Beyond*, ur. Jan Felix Gaertner, 155–72. Leiden: Brill, 2007.
- Gantar, Kajetan. »Joža Lovrenčič in antika«. *Goriški letnik* 18 (1991): 97–108.
- Hardie, Philip R. *Ovid's poetics of illusion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Ingleheart, Jennifer. *Two Thousand Years of Solitude: Exile after Ovid*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Lovrenčič, Joža. *Ves Vaš ljubeči očka: Pisma hčerki Nini*. Celje: Mohorjeva, 2010.

¹⁸ Theodore Ziolkowski, *Ovid and the Moderns*, 101–111.

- Lovrenčič, Joža, prev. »Ovidij: Metamorfoze 13–15«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 19, št. 2 (2017): 80–163.
- Lovrenčič-Lenček, Nina. »Lovrenčičeva "Jubilejna elegija" s pismom hčerki Nini ob priliki svoje šestdesetletnice, 2. marca 1950«. *Goriški letnik* 18 (1991): 41–47.
- Mlakar, Boris. »Dr. Joža Lovrenčič in mimohod revolucije«. *Goriški letnik* 18 (1991): 27–39.
- Movrin, David. »Latinščina in grščina na poti v katakombe: Josip Osana, dr. Joža Lovrenčič, Marko Bajuk, Ivan Dolenc in dr. Josip Ilc«. *Šolska kronika* 25, št. 1–2 (2016): 11–80.
- Movrin, David. »Zakopane Metamorfoze dr. Joža Lovrenčiča«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 19, št. 2 (2018): 65–80.
- Ziolkowski, Theodore. *Ovid and the Moderns*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.